

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Villstads kyrka

*Villstads församling i Gislaveds kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Villstads kyrka

*Villstads församling i Gislaveds kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport, foto och ritningar: Mattias Sörensen. Grafisk design: Anders Gutehall.

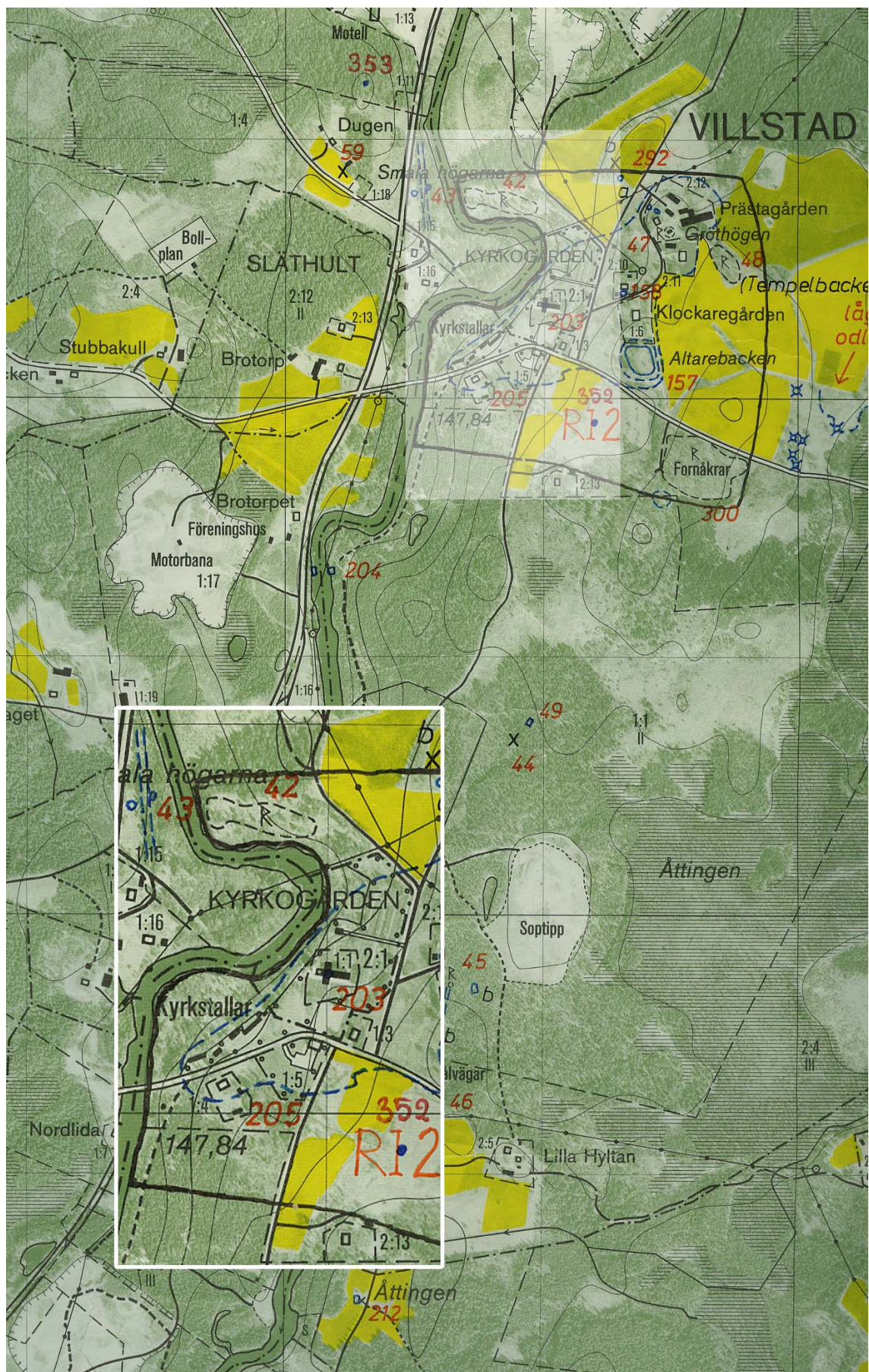
Jönköpings läns museum. Box 2133. 550 02 Jönköping Tel: 036-30 18 00. E-post: info@jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2006

Innehåll

Ekonomiska kartan	4
Inledning.....	5
Bakgrund och omfattning	5
Karakteriseringens syfte	5
Upplägg och rapport.....	5
Kulturhistorisk bedömning.....	5
Sammanfattande beskrivning	6
Beskrivning och historik.....	7
Kyrkomiljön	7
Kyrkobyggnaden	7
Historik.....	9
Kulturhistorisk karakterisering och bedömning	13
Sammanfattning.....	14
Händelsehistorik	15
Kyrkobyggnaden	15
Kyrkstallarna	19
Referenser.....	20
Tryckta källor	20
Arkiv.....	20
Tekniska och administrativa uppgifter	20

Inledning

Bakgrund och omfattning

På uppdrag av bsv arkitekter och ingenjörer ab har Jönköpings läns museum utfört en kulturhistorisk inventering och karakterisering av Villstads kyrka. Arbetet har utförts i samband med upprättande av vård- och underhållsplan för kyrkobyggnaden och ska ingå som en del av detta. I Villstad församling har vård- och underhållsplanen upprättats av civilingenjör Karin Arvidsson. Arbetet bekostades delvis av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades och avslutades under 2005. Rapporten omfattar en genomgång av kyrkobyggnadens historik, beskrivning av exteriör och interiör och en beskrivning av dess kulturhistoriska värde. Antikvarie Mattias Sörensen vid Jönköpings läns museum har varit rapportansvarig.

Karakteriseringens syfte

Syftet med karakteriseringen är att öka kunskapen om det kulturhistoriska arv som kyrkobyggnaden bär på. Mer konkret ska arbetet ligga till grund för de vård- och underhållsplaner som ska tas fram av varje församling och som är en förutsättning för att efter 2006 kunna söka kyrkoantikvarisk ersättning från stiftet. Rapporten ska också kunna ingå i länsstyrelsens och läns museets underlagsmaterial vid beslut i ärenden som berör kyrkobyggnaderna.

Uppläggning och rapport

Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering och en arkivsökningsdel. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit länsstyrelsens arkiv över ärenden, med kopior från ATA:s arkiv i Stockholm. Jönköpings läns museum har också ett arkiv över handlingar och pressklipp mm. Befintlig hembygds litteratur har använts i förekommande fall. Arkivuppgifterna utgör således en sammanfattning av genomgångna arkiv och omfattar inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkans byggnadshistoria.

Rapporten är upplagd med en inledande kort sammanfattning, en beskrivning av kyrkomiljön och historiken i löpande text samt en beskrivning av kyrkans nuvarande utseende. Därefter följer den kulturhistoriska värderingen och bedömningen, och sist en händelsehistorik med händelser listade i kronologisk följd.

Kulturhistorisk bedömning

Den kulturhistoriska bedömningen har gjorts av Jönköpings läns museum i samarbete med länsstyrelsen i Jönköpings län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkas egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkor i stiftet och landet. Den kulturhistoriska värderingen och bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda byggnadsdetaljer utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort.

Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån det kulturhistoriska värdet tas beslut om vilka åtgärder som får företas samt vilka som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Denna rapport ska finnas tillgänglig på Växjö stift, länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

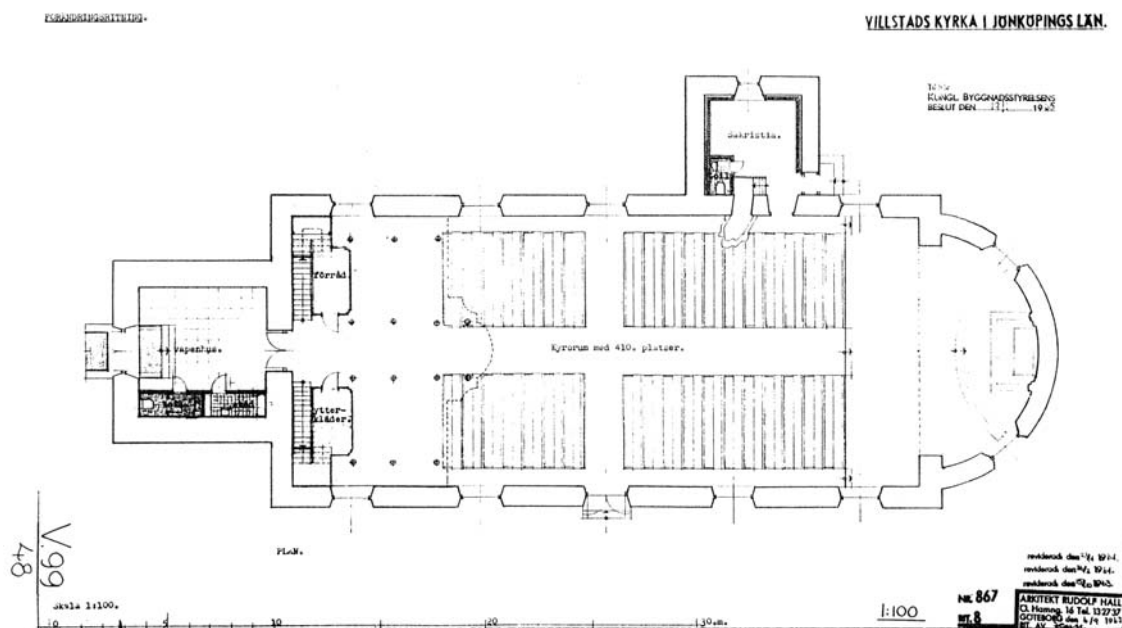
Sammanfattande beskrivning

Fastighetsbeteckning: Villstad 3:1 / Villstads kyrka

Gislaved kommun, Villstads församling, Villstads pastorat, Växjö stift, Gislaveds kommun Jönköpings län.

Villstads kyrka har en medeltida grund, under perioden 1788-93 gjordes en total ombyggnad av kyrkan där de norra och västra delarna i den medeltida kyrkans murar kom att ingå. 1910 brann kyrkan men återuppfördes till samma utseende som den hade innan branden efter ritningar av arkitekt Axel Lindegren. Den är uppförd i östvästlig riktning som en enskeppig salskyrka med torn i väster och ett halvrunt kor i öster, sakristian är vidbyggd den norra fasaden. Kyrkans torn är hållet i en gustaviansk stil medan takformen bär drag från barocken. Fasaderna är spritputsade fasader med släta omfattningar. Tornet avslutas med en huv som kröns av en obeliskformad spira. Takytorna är beklädda med plåt, tornets takytor med koppar. Invändigt är kyrkorummet efter den senaste restaureringen mycket väl sammanhållet där den ingående inredningen och inventarier representerar flera tidsskeden. Sedan kyrkan byggdes 1788 har det skett en del typiska förändringar såsom till exempel en läktarunderbyggnad.

KyrkSTALLARNA som delvis är bevarade utgör en viktig länk till hur många sockencentra tedde sig under en tid då hästen var det främsta transportmedlet. Allteftersom bilen gjorde sitt intrång förlorade kyrkSTALLARNA sin funktion och som så ofta med överloppsbyggnader har de försvunnit på många platser. Villstads kyrkSTALLAR har sitt ursprung främst från 1800-talets andra halva och framåt. De räddades från rivning omkring 1950 och restaurerades senast i slutet av 1900-talet. De har ett mycket stort värde för helhetsupplevelsen av kyrkbyn.

Planritning upprättad av arkitekt Rudolf Hall 1964 inför förändringsarbeten av kyrkan

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Kyrkbyn är belägen vid Nissans östra strand i ett öppet kulturlandskap med åker och vall. I den östra delen finns en moränhöjd. Inom byn finns två högggravfält och en större hög. Bebyggelsen består, förutom av kyrkan och kyrkstallarna, av skolhus, några bostadshus och jordbruksfastigheter. Skolhuset uppfördes 1926 och prästgården stod klar 1858. Kyrkogården omgärdas av en naturstensmur där entreérna flankeras av kraftiga, putsade, grindstolpar med avtäckningar utförda i koppar. Kyrkogården har utvidgats vid flera tillfällen och präglas idag av gräsbevuxna kvarter med grusade gångar och vegetation i form av formklippta buskage och en trädkrans. Kyrkstallarna är belägna något söder om kyrkobyggnaden och utgör en avgränsning av kyrkbacken åt detta håll.

Flygbild av kyrkan tagen av AB Flygtrafik 1936. (JLM)

Kyrkobyggnaden

Kyrkan har en östvästlig orientering och utgörs av ett enskeppigt kyrkorum med ett halvcirkelformat kor i öster. I norr är sakristian vidbyggd och det finns en tornentré samt en centralt placerad entré på sydfasaden. Arkitekturen har en kvarvarande barock i taket form och tornet präglas av den gustavianska stilen som med sin huv skiljer sig markant från den senare nyklassicismens kyrkor där de lanterninkrönte tornkropparna dominerar.

Kyrkan har murad stomme och spritputsade fasader med släta omfattningar. I anslutningen mellan vägg och tak löper en putsad taklist. Tornhuven och spiran är klädda med kopparplåt medan övriga takytor är belagda med målad plåt. Fönstren är rundbågiga, tätspröjsade och målade i en grå kulör. Korfönstren har glasmålningar. Kyrkportarna består av fyllningsdörrar och är målade i

Kyrkobyggnaden präglas av de nyklassicistiska idealen.

samma kulör som övriga utvändiga snickerier. Sakristian har en likartad utformning med skillnaden att fönsteröppningarna är fyrkantiga.

Invändigt har kyrkan en sammanhållen utformning med en enskeppig planform. Färgskalan är ljus och hållen i främst gråblå och blå kulörer. Väggarna är slätputsade med vit avfärgning och taket har ett spegelvalv i trä över långhuset och ett plant trätak i koret. Takytorna är målade i en ljusgrå kulör och längs taklivet löper en marmoreringsmålade taklist. Golvet i långhuset utgörs av ett oljat trägolv, korgolvet är något upphöjt men har annars samma utförande som i långhuset. Fönstren är rundbågformade med småspröjsad glasning, korfönstren är har blyinfattat glasmåleri. Över portalen till koret sitter en förgylld Jehovasol med en underliggande bibeltext.

Invändigt har det skett flera förändringar under årens lopp men de senare restaureringarna har syftat till att stärka den nyklassicistiska prägel.

Sakristian är belagd med en grå linoleummatta, väggarna är slätputsade och vitmålade. Dörrarna till utgången och toaletten utgörs av fyllningsdörrar, till predikstolen sitter en bräddörr. I vapenhuset ligger det kalksten på golvet, en nivåskillnad i vapenhuset tas upp av en kort trappa alldeles innanför entrén. Väggarna är slätputsade med vit avfärgning, i taket sitter en sågad och grålaserad träpanel. Dörrarna är fyllningsdörrar målade i grå kulörer. Över portarna i tornet sitter ett lunettformat överljus. Tornkammaren och tornkroppen präglas av en rå enkelhet med putsade väggar och obehandlade trätor. Det har gjort förstärkningsarbeten med järn i tornet.

Inredningen och snickerierna är genomgående hållna i en blå och gråblå färgskala med förgyllda inslag. Bänkinredningen består av fyra kvarter med klassicistiskt utformade bänkar utan dörrar. Bänkinredningen har en ljus, gråblå grund med förgyllning i gavlarnas fyllning. Överliggaren är målade i en skarp blå färg som är ett tema som går igen genom hela kyrkorummet. Den blå färgen tillkom vid den senaste invändiga restaureringen. Predikstolen är utförd av bildhuggaren Sven Segervall och utgörs av en korg på pelare med fristående ljudhimmel. Predikstolen har en hexagonal form med ljusgrå grund och förgyllda listverk, dekorationerna utgörs av träskulpturer föreställandes Kristus och apostlarna. Skulpturerna är förgyllda och sitter på blå grund, samma skarpa kulör som finns på bänkinredningens överliggare.

Orgelläktaren har en sluten barriär med svarvade dockor och bärs av kannelerade kolonner, läktaren är hållen i ljusgrå och grå kulörer med förgyllda inslag. Läktarunderbyggnaden utgörs av skärmväggar som inte löper hela vägen upp till läktarens undersida. Skärmväggarna utgörs av fyllningsförsedda skivväggar och är vitmålade. Orgeln har en enkel utformning där utsmyckningen är begränsad till eldurnor och en centralt placerad lyra. Orgeln är målade med en ljusgrå grund med förgyllda listverk och dekorationer. Det finns en senare tillkommen kororgel som är hållen i en ljusgrå färgskala med förgyllda dekorationer.

Altarringen är rund, sluten med svarvade dockor. Ramverket är målat i en ljusgrå kulör med en mörkare kulör på skärmen. Dockorna har förgyllda inslag och knäfallet är klätt med rött tyg. Altaret är utfört i trä och altarmålningen är inpassad i en klassiserande omfattning. Altarmålningen är utförd av Pehr Berggren och är en kopia av Fredrik Westins altarmålning som han utförde för Kungsholmskyrkan i Stockholm, omfattningen är marmoreringsmålade i en ljusgrå färgskala och har förgyllda listverk och dekorationer. I koret står en dopfunt utförd i marmor.

Historik

Villstads kristna historia går tillbaka till medeltiden. Det är oklart när den första kyrkobyggnaden stod färdig men under senare delen av 1100-talet stod en stenkyrka på samma plats som den nuvarande kyrkan är uppförd. På 1300-talet byggdes kyrkan om då den utvidgades för den växande församlingen. Som sådan stod den fram till början av 1700-talet då kyrkan ånyo var otillräcklig för den dåvarande församlingen. En ny om- och tillbyggnad utfördes samtidigt som den gamla delen renoverades. 1719 införskaffades ett altarskåp som utfördes av bildhuggaren Sven Segervall från Växjö.

Exteriörbild av kyrkan tagen under första halvan av 1900-talet. På bilden syns kaminens rökrör. (ATA)

År 1736 var kyrkan sliten och målaren Carl Ruth från Växjö anlätades för att måla om kyrkan. Vid en visitation som genomfördes under det nästkommande året bedömdes Ruths måleriarbete som "ganska svikeligen". Fem år senare fick kyrkan en orgel, utförd av orgelbyggaren Lars Solberg. En ny predikstol köptes in 1749 och den tillverkades av Sven Segervall som också hade gjort kyrkans altarskåp. Mot slutet av 1700-talet hade församlingen återigen vuxit ur sin kyrka som också befann sig även i ganska dålig kondition där sprickbildningar i valven orsakade stor oro för att kyrkan skulle rasa ihop. 1788 påbörjades bygget av den nya kyrkan. Vem som ritade kyrkan är oklart då ritningarna är osignerade men byggmästaren var Nils Widman från Öslöv. I den nya kyrkan kom man att återanvända delar av murarna från den medeltida kyrkobyggnaden.

År 1794 stod kyrkan klar och invigdes av biskopen Olof Wallquist. Från den gamla kyrkan återanvändes delar av inredningen till exempel flyttades predikstolen över till den nya kyrkobyggnaden. Ursprungligen hade kyrkan rödfärgade spån som taktäckning och 1805 går det i kyrkans räkenskaper att utläsa kostnader för kalk och rödfärg vilket tyder på att underhållsarbeten utfördes. 1824 gjordes putsarbeten på tornet som samtidigt fick en ny avfärgning. Två år senare införskaffades en ny orgel, orgeln byggdes av orgelbyggare Strand i Stockholm. Året efter att orgeln leverats målades både orgeln och orgelläktaren. Kyrkans nyinredning fortsatte under de följande åren med ny altartavla. Altartavlan målades av Pehr Berggren som var konduktör vid Kungl. Konstakademien i Stockholm och monterades i en nytillverkad inramning, ritad av arkitekt Carl Gustaf Blom-Carlsson vid Överintendentsämbetet. Samma år som den nya altartavlan sattes upp ommålades och förgylldes predikstolen. Nya underhållsåtgärder utfördes 1838 då putslagningar gjordes på långhusets fasader och på tornkroppen. Vid samma tillfälle lades även sakristians spånbeklädnad om. I mitten av 1800-talet lades spåntäckningen på långhusets södra takfall om med nya spån.

Den första större restaureringen genomfördes under perioden 1868-74 och omfattade både invändiga och utvändiga åtgärder. Vid arbetena förstörades fönsteröppningarna, kyrkportarna gjordes nya och invändigt skedde stora förändringar i kyrkans inredning. En ny öppen bänkinredning tillkom och altarringen och läktarbarriären ersattes med nytillverkade sådana, predikstolen fick ett nytt ljudtak. Vid restaureringen revs det gamla golvet upp och ersattes med ett nytt vidare ommålades kyrkan. 1890 fick kyrkan ett nytt värmesystem då två nya kaminer installerades. Fyra år senare nykalkades kyrkan invändigt och altarringen kläddes om.

Vy mot orgelläktaren. När bilden är tagen är oklart men det är efter 1929-års restaurering. Fortfarande finns den öppna bänkinredningen kvar och i fönsternischerna syns det dekorationsmåleri som utfördes av konstnären Josef Berggren. (ATA)

1901 gjordes en ommålning av kyrkorummet som innebar ett helt nytt uttryck för kyrkan. Vid arbetet erhöll väggarna ett genomgående marmoreringsmålteri. Året efter genomgick Strandorgeln en renovering. Som sådan stod kyrkan fram till 1910 då, under ett åskoväder, en brand utbröt vilket resulterade i att kyrkan nedbrann och endast murarna återstod. Inför återuppförandet upprättades nybyggnadsritningarna av arkitekt Axel Lindegren vid Överintendentsämbetet och kyrkan utvidgades något men kom annars att få i stort sett samma utseende innan branden. Kyrkans nya orgel byggdes av orgelbyggare E Wiréll från Liatorp. Predikstolen och altartavlan räddades vid branden och insattes i den återuppbyggda kyrkan. För altartavlan nytillverkades en ny omfattning efter arkitekt Blom-Carlssons gamla ritningar. Återuppbyggnadsarbetena slutfördes 1912.

Korets glasmålningar tillkom 1917 och tillverkades av stockholmsfirman Glasmåleri Neumann & Vogel. Taket på långhuset synes vid detta tillfälle ännu inte blivit målat efter återuppbyggnaden varför Överintendentsämbetet uppmanade församlingen att tillse att detta kom till utförande. År 1929 restaurerades kyrkan under ledning av arkitekt Göran Pauli som var en mycket anlitad restaureringsarkitekt vid tiden. Restaureringen omfattade främst invändiga arbetena där en ny invändig färgsättning gjordes med ljusblå kulör i takvalvet, långhusets väggar målades i en varmgrå kulör och i koret gavs väggarna en ljus gröngrå kulör. I kyrkans fönstersmygar och över gördelbågen mellan koret och långhuset utfördes dekorationsmålerier av stockholmskonstnären Josef Berggren. Bänkinredningen

fernissades och golvytorna i bänkkvarteren belades med linoleum. Kyrkan järnkaminer ersattes med en ny varmluftsanläggning som levererades från Ebbes bruk. År 1936 gjordes reparationer av taket och kopparbeklädningen lades om.

Nästa stora restaurering gjordes 1964-65 där arkitekt Rudolf Hall från Göteborg upprättade restaureringsprogrammet. Arbetena omfattade både utvändiga och invändiga åtgärder. Fasaderna knackades rena från den befintliga putsen och omputsades med ett KC-bruk. När putsen togs ner upptäcktes en äldre fönsteröppning i den norra väggen. Efter omputsningen avfärgades fasaderna med en tät avfärgning. Nya portar tillverkades där de gamla portarna användes som förlaga.

Bilden visar kyrkorummet som det såg ut efter arkitekt Göran Paulis restaurering. Dekorationsmåleriet kom senare att tas bort. (ATA)

1965-års restaurering syftade till att återföra kyrkorummet till ett nyklassicistiskt utseende. en Ljus färgsättning och nytillverkade bänkar var några av de åtgärder som genomfördes. (ATA)

Invändigt togs takets pärlspontpanel ned och ersattes med en sågad panel. Under orgelläktaren gjordes en läktarunderbyggnad. Delar av det dekorationsmåleri som tillkom vid 1929-års restaurering plockades ned och flyttades upp på kyrkvinden. Den gamla bänkinredningen plockades bort och ersattes med en nytillverkad inredning med ett mer klassicerande uttryck. De ursprungliga färgerna på predikstolen plockades fram med hjälp av konservator Sven Wahlgren. Riksantikvarieämbetet föreslog att den invändiga färgsättningen skulle utformas i samklang med predikstolens färgdräkt, istället målades interiören i en färgskala som dominerades av vitt, grått och guld. Ett nytt värmesystem installerades och till detta uppfördes ett nytt pannrum i kyrkans närhet. I vapenhuset lades golvet om med kalksten och nya toalett- och städutrymmen tillskapades där.

Från 1965-års restaurering och fram till slutet av 1990-talet utfördes endast åtgärder av underhållskaraktär. Bl.a. målades taket om vid flera tillfällen. Den största förändringen i kyrkorummet var att en ny kororgel utfördes efter ritningar av arkitekt Per Rudenstam, den tillverkades av Västbo Orgelbyggeri.

1999 utfördes den senaste större restaureringen av kyrkan. För utformningen stod arkitekt Lars Redegård i Kalv och omfattade både utvändiga som invändiga åtgärder. Vid de utvändiga arbetena renoverades kyrkans fönster. Under arbetets gång upptäcktes att fönstren ursprungligen varit målade i en brunröd kulör, men det beslutades att den gråblå kulör som bågarna var målade skulle bibehållas. Den södra entrén tillgänglighetsanpassades genom att en ramp i granit utfördes.

Invändigt demonterades bänkinredningen och linoleummattan från 1929 revs ut och golvet i kyrkans helhet slipades och oljades. Väggarna rengjordes och fick ny avfärgning, taklisten marmoreringsmålades i rött, brunt och blått. Övriga snickerier ommålades i den gråblå färgskala som präglar kyrkorummet idag. Ett nytt värmesystem med jordvärme installerades och i samband med att de gamla radiatorerna demonterades framträdde att kyrkorummet tidigare haft en brun bröstningslinje. Därefter har kyrkans plåttak omlagts under 2005 och invändigt har ett nytillverkat triumfkrucifix tillkommit vilket kommer att kompletteras med ett altarkrucifix i samma utförande.

Kyrkstallarna

Kyrkstallarna uppfördes under mitten av 1800-talet. Stallarna är uppförda med regelstommar och rödfärgad locklistpanel. Invändigt är de mycket välbevarade med sina spiltor. Tidigare utgjorde kyrkstallar en mycket vanlig företeelse vid sockenkyrkorna under den tiden man färdades med häst till kyrkan.

Under 1900-talet började hästarna allt mer att ersättas av bilar varför många stallar revs eller lämnades att förfalla. Villstads kyrkstallar har ursprungligen varit flera men utgör fortfarande ett utmärkande inslag i kyrkomiljön. Det finns få källor som berättar om kyrkstallarna men 1943 lät man riva ett antal av de stallar som då fortfarande stod, resterande stallar renoverades. Nya renoveringsarbeten gjordes sju år senare då kyrkstallarna åter var i dålig kondition.

Kyrkstallarna är belägna strax söder om kyrkan och har en tämligen enkel utformning.

Efter renoveringen i mitten av 1900-talet är det oklart i vilken utsträckning som stallarna varit föremål för åtgärder. Under 1990-talet hade stallarna chanserat och röster höjdes för att de skulle rivas eller sättas i stånd. Genom att det fanns en vilja att bibehålla kyrkbyns helhetsmiljö kunde man med statligt stöd åter sätta kyrkstallarna i stånd. Sedan länge har stallarna saknat någon egentlig funktion och används numera som förrådsutrymmen.

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Villstad är en väl sammanhållen miljö med en lång kontinuitet. Kyrkbyn består främst av bebyggelse från 1700- och 1800-talen där prästgård, klockaregård och sockenskolan tillsammans med de bevarade kyrkstallarna gemensamt bildar ett välbevarat sockencentrum. Den första kyrkobyggnaden uppfördes på platsen redan under tidig medeltid och även i den nuvarande kyrkan ingår medeltida delar i murverket. Till sin utformning har kyrkan ett torn hållet i den gustavianska stilen och i takformen sköns en kvarvarande barock vilken också går igen i kyrkans predikstol.

Efter det att kyrkan brandhärjats återuppfördes den efter sitt ursprungliga utseende efter ritningar av arkitekt Axel Lindegren vid Överintendentsämbetet, Stockholm. Interiört präglas kyrkorummet av en ljus färgskala och en stor volym. Färgsättningen är ett resultat av den senaste invändiga restaureringen som strävade efter att en enhetlig interiör där dåtiden skulle harmoniera med nutiden.

Kyrkan har haft en händelserik och bitvis dramatisk historia där flera om- och tillbyggnader skett samt den stora brand som där endast murarna återstod av den gamla kyrkobyggnaden, av inredningen kunde lyckligtvis delar räddas ur lågornas rov. Menigheten i Villstad har alltid haft ett stort engagemang för sin kyrka och denna strävsamhet var en utgångspunkt för att kyrkan kunde byggas i slutet av 1700-talet. Vidare vittnar flera gåvor under åren på församlingens givmildhet, som exempel på detta kan nämnas korfönstrens glasmålningar som finansierades av en donation från enskilda församlingsmedlemmar.

Kyrkan har en sammanhållen karaktär som har sin grund i nyklassicismen. Exteriört har mycket litet skett sedan kyrkan återuppfördes efter 1910-års brand och det utseende kyrkan har är detsamma som den hade innan den eldhärjades. Den största skillnaden som synes hänt exteriört är att taktäckningsmaterialet ändrats från spån till plåt. Invändigt har kyrkorummet genomgått flera olika skeden. Under perioden 1929-1965 var kyrkorummet klart mer dekorerat men därefter har de arbeten som gjorts syftat till att återskapa en mer nyklassicistisk karaktär. Den nuvarande färgsättningen har den ljusa skala som förknippas med det klassicistiska uttrycket, de kulörta inslagen bär vår tids signum men bildar en samstämmighet som väl passar kyrkorummet. Restaureringen 1964-65 medförde att bänkinredningen åter gavs i ett klassiserande formspråk och de olika bänkkvarteren är tydligt avgränsade trots att bänkinredningen hölls öppen.

Kyrkans inredning och inventarier representerar många tidsskeden där kyrkans predikstol tillhör en av de delar som härrör från innan nybyggnaden på 1790-talet. Altartavlan utgör kyrkans tydliga blickfång och räddades även den från lågorna men dess omfattning var tvungen att rekonstrueras efter branden. Den nuvarande funten är ett stockholmsverk och härrör

från 1944. Bland de senaste tillskotten, som inte har någon egentlig förankring i det nyklassicistiska kyrkorummet, är det triumfkrucifix som är monterat i korbågen. Krucifixet har en modern utformning och följer interiörens färgskala med korsets klarblå kulör.

Sammantaget utgör Villstad ett välhållet sockencentrum där kyrkan tillsammans med kyrkstallarna och den övriga kyrkbyn väl visar hur det såg ut runt om i landet för inte så länge sedan. Kyrkobyggnaden har sedan återuppbyggnaden 1910-12 inte genomgått några stora förändringar och invändigt har restaureringar under andra hälften av 1900-talet syftat till att återskapa en mer nyklassicistisk prägel. Inredningen och inventarier utgör ett tidssnitt genom Villstads kristna historia om än branden medförde att mycket av det äldre försvann.

Sammanfattning

- Kyrkbyns helhetsmiljö är ett viktigt inslag i landskapet. De bevarade kyrkstallarna utgör en företeelse som efter det att de förlorat sin funktion blivit alltmer sällsynta.
- Kyrkans välhållna exteriör har en gustaviansk stil i tornet vilken skiljer sig från den senare nyklassicismens lanternintorn.
- Takformen har kvarvarande drag från barocken.
- Invändigt är den ljusa färgskalan en viktig del av kyrkans karaktär.
- Bänkkvarterens klara indelning samt den tydliga blickpunkt som altartavlan utgör är alla tydliga karaktärsdrag för den nyklassicistiska kyrkoarkitekturen.
- Glasmålningarna utgör exempel på detaljer som tillkommit på initiativ eller genom ansträngningar och gåvor från enskilda församlingsmedlemmar.

Händelsehistorik

Kyrkobyggnaden

- S1100t Nybyggnad.
En stenkyrka uppfördes på samma plats som den befintliga, delar av den medeltida kyrkan ingår i den nuvarande kyrkans murverk. (JLST)
- 1300t Ändring – ombyggnad.
Under 1300-talet gjordes en ombyggnad av kyrkan då den utvidgades och förändrades. (JLM)
- 1654/1663 Vård/underhåll – takomläggning.
Kyrkans tak lades om med blyplåt. (UT)
- 1671 Tillbyggnad.
En läktare uppfördes vid den västra väggen. (UT)
- 1680t Tillbyggnad.
Vapenhuset tillkom under denna period. (UT)
- 1685 Tillbyggnad.
Ytterligare en läktare uppfördes vid den norra väggen. (UT)
- T1700t Tillbyggnad.
Den medeltida kyrkan räckte inte till för den dåvarande församlingen varför en tillbyggnad och renovering gjordes. En ny läktare ersatte de gamla och ett vapenhus byggdes vid den västra gaveln. (JLST)
- 1719 Specifika inventarier – altarskåp.
Ett altarskåp utfördes av bildhuggaren Sven Segerwall, Växjö och placerades i koret. (JLST)
- 1736 Vård/underhåll – målningsarbete.
Kyrkan omputsades invändigt och målades invändigt av Carl Ruth, Växjö. Arbetet synes utförts illa för vid visitation året efter uttrycktes att han gjort sitt värv ”ganska svikeligen”. (JLM)
I valvbågarna utfördes inskriptionsmålerier. (UT)
- 1741 Fast inredning – orgel.
Kyrkan fick en orgel som ritades av Lars Solberg. (JLST)
- 1749 Fast inredning – predikstol.
Kyrkan fick en predikstol som tillverkades av Sven Segerwall, Växjö. Predikstolen flyttades över till den nya kyrkan när den byggdes 1788. Den gamla predikstolen såldes till Våthult kyrka. (JLST)
- 1788-93 Nybyggnad.
Under denna period uppfördes en ny kyrka, på platsen fanns innan en stenkyrka med torn. Den nya kyrkan uppfördes i en nyklassicistisk stil och i stommen ingick delar av en äldre kyrkans murverk. (JLST)
- 1805 Vård/underhåll.
I kyrkans räkenskaper går att utläsa kostnader för rödfärg, kalk m.m. vilket tyder på att exteriöra underhållsarbeten genomfördes. (JLST)

-
- 1824 Vård/underhåll – exteriör.
Tornet omputsades och kyrkan i övrigt gavs en ny avfärgning. (JLST)
- 1826-1827 Fast inredning – orgel.
En ny orgel byggdes 1826 av orgelbyggare Strand i Stockholm, året efter målades både orgel och orgelläktare. (JLST)
- 1829-1830 Specifika inventarier – altartavla.
En ny altartavla till kyrkan anskaffades. Altartavlan utfördes av Per Berggren som var konduktör vid Kungl. Konstakademien i Stockholm. Till tavlan gjordes även en inramning som ritades av arkitekt Carl Gustaf Blom-Carlsson vid Överintendentsämbetet. (JLST)
- 1831 Fast inredning – predikstol.
Predikstolen målades och förgylldes under detta år. (SvK)
- Foten till predikstolen utgjordes vid detta tillfälles av en gammal dopfunt*
- 1838 Vård/underhåll – exteriör.
Omputsningsarbeten genomfördes på långhus och torn. Sakristians spånbeklädnad repare-
rades vid samma tillfälle. (JLST)
- 1847 Fast inredning – altarring.
Altarringen kläddes om. (JLST)
- 1857 Vård/underhåll – takomläggning.
Långhusets södra takfall lades om med nya spån. (JLST)
- 1868-74 Ändring – restaurering-
En omfattande restaurering genomfördes detta år, arbetena omfattade både inre och yttre
åtgärder.
Exteriör:
- Fönsteröppningarna förstörades för att ge kyrkan större ljusinsläpp.
- Nya portar tillverkades.
- Kyrkan gavs ny avfärgning.
Interiör:
- Ett nytt golv lades in.
- En ny öppen bänkinredning tillkom.
- Läktarbarriären och altarringen ersattes med ny.
- Predikstolen fick ett nytt ljudtak. (JLST/SvK)
- 1891 Teknisk installation – värme.
Detta år installerades ett nytt värmesystem, två kaminer. (JLST)
- 1894 Vård/underhåll.
Kyrkan vitkalkades invändigt och altarringen kläddes om. (JLST)
- 1901 Vård/underhåll – målningsarbete.
Väggarna i kyrkan marmorades. (JLST)
- 1902 Fast inredning – orgel.
Orgeln renoverades av orgelbyggare Virell från Vrigstad. (JLM)
- 1910-12 Brand.
Kyrkans eldhärjades 1910. Året efter påbörjades återuppförandet av kyrkan. Den nya kyr-

-
- kan gavs en likartad gestaltning som innan branden men gjordes större. Arkitekt Axel Lindegren vid Överintendentsämbetet upprättade ritningarna för återuppbyggnaden. Den nya orgeln byggdes av orgelbyggare E Wiréll från Liatorp. Från den brandhärjade kyrkan kunde predikstolen och altartavlan räddas och en ny omfattning gjordes till altartavlan efter Blom-Carlssons ritningar från 1830-talet. (JLST/UT)
- 1917 Fast inredning – glasmålning.
Korfönstren försågs med glasmålningar, dessa tillverkades av Stockholms Glasmåleri Neumann & Vogel. Taket på långhuset var detta år inte målat vilket arkitekt Knut Nordenskiöld vid Överintendentsämbetet anmodade församlingen att snarast åtgärda. (JLST)
- 1918 Vård/underhåll
Arkitekt Knut Nordenskiöld vid Överintendentsämbetet i Stockholm omnämner i en inspektionsrapport att kyrkans koppartak gett skador eller fläckar på det omålade plåttaket. (VFA)
- 1929 Ändring – restaurering.
En genomgripande invändig restaurering genomfördes under ledning av arkitekt Göran Pauli.
- Taket målades ljusblått, taklisten marmorades.
- Väggarna i långhuset avfärgades i en varmgrå kulör och korväggarna gavs en ljus gröngrå kulör. Bänkinredningen fernissades.
- I fönstersmygarna och på långhusets östra vägg gjordes dekorationsmålervärk som utformades av konstnären Josef Berggren från Stockholm.
- Kaminerna i kyrkan ersattes med en kaloriferanläggning efter förslag från Ebbes Bruk.
- Golven i bänkkvarteren belades med linoleum. (JLST)
- 1936 Vård/underhåll – takomläggning.
Torntakets kopparbeklädning visade sig detta år vara i dåligt skick med skador på underlagstaket. I församlingens arkiv finns inget noterat om detta. (JLST/VFA)
- 1938 Ändring – restaurering.
Ett program för mindre förändringar och elektrisk installation för belysning upprättades av arkitekt Paul Boberg tillsammans med ingenjören G Svensson. Huruvida arbetena genomfördes är osäkert. (JLST)
- 1944 Konservatorsarbeten.
Två träskulpturer, som sannolikt ingått i det av Sven Segerwall år 1719 utförda altarskåpet, genomgick konserveringsåtgärder under ledning av konservator Erik Sköld. (JLST)
- 1944 Specifika inventarier – dopfunt.
En ny dopfunt inköptes, den ritades av skulptören Knut Andersson från Lidingö. (UT)
- 1964-1965 Ändring – restaurering.
En restaurering gjordes efter program av arkitekt Rudolf Hall från Göteborg. Arbetena medförde ganska stora invändiga förändringar.
Exteriör:
- Fasaderna knackades putsrena och omputsades med KC-bruk, vid arbetena hittades en äldre fönsteröppning i den norra väggen. Fasaderna målades med en tät färg efter omputsningen.
- Nya entréportar tillverkades med de gamla som förlaga, de bekläddes med koppar på utsidan. (?)
Interiör:
- Takets pärlspontpanel kläddes med sågade brädor.
- Under orgelläktaren tillskapades två läktarunderbyggnader.

-
- Över koret gjordes en ny dekoreringsmålning, det dekorationsmåleri som gjordes 1929 plockades ned och magasineras på kyrkvinden.
 - En ny bänkinredning tillverkades.
 - Predikstolens ursprungliga färger plockades fram av konservator Sven Wahlgren. Riksantikvarieämbetet föreslog att den invändiga färgsättningen skulle utformas efter predikstolens färgskala men istället målades kyrkorummet i en färgdräkt som dominerades av vitt, grått och guld.
 - Ett nytt orgelverk insattes men den gamla orgelfasaden bevarades.
 - Ett nytt värmesystem installerades och med det tillkom ett fristående pannrum i kyrkans närhet.
 - Golvet i vapenhuset belades med kalksten.
 - Toalett- och städutrymmen tillskapades i vapenhuset. (JLM)
- 1970 Teknisk installation – brandskydd.
En genomgång av kyrkans brandskydd genomfördes detta år och ett sprinklersystem installerades i tornet. (JLM)
- 1981 Vård/underhåll.
Kyrkans tak målades om. (JLM)
- 1984 Vård/underhåll.
Det södra takfallet flagnade varför det målades om. (JLM)
- 1985 Ändring – tilläggsisolering.
Tillstånd ges att tilläggsisolera kyrkvinden, om det utförs är oklart. (JLST)
- 1986 Fast inredning – orgel.
En ny kororgel tillkommer efter ritningar av Per Rudenstam. Orgeln byggdes av Västbo Orgelbyggeri. (JLM)
- 1992 Vård/underhåll.
Taket på kyrkan målades om. (JLM)
- 1999 Ändring – restaurering.
En restaurering genomfördes detta år efter program av arkitekt Lars Redegard, Kalv.
Exteriör:
- Fönstren skrapades och trälagades, bågarna ströks med kinesisk träolja och målades med WIBO linoljefärg. Färgskrapningar visade att fönstren haft en brunröd kulör men vid restaurering bibehölls den gråblå kulören som var inför arbetena. Bågarnas insidor målades grå.
 - Vid södra entrén utfördes en handikappsramp med vangstycken av granit och rampyta av smågatsten.
 - Sakristians ytterdörr hade rötskador som reparerades.
- Interiör:*
- Bänkinredningen demonterades och linoleummattan från 1929 plockades bort. Golvet i hela långhuset slipades och oljades.
 - Väggarna rengjordes och putsades innan de ströks med Serpo kalkfärg våt (NCS 0502-Y).
 - Taklisten marmoreringsmålades med beige grund och inslag med rött, brunt och blått.
 - Bänkinredningen återmonterades och bättringsmålades. Kröningslisterna ommålades i en gråblå kulör med en blå markering.
 - Övriga snickerier bättringsmålades och altarringen kläddes om med nytt tyg.
 - Ett nytt värmesystem med jordvärme, värmepump och datorstyrd vattenburen värme in-

stallerades. När de gamla radiatorerna demonterades framkom en brun bröstningslinje. (JLST)

2005 Vård/underhåll – takomläggning.
Kyrkans plåttak lades om och målades. (JLST)

2004 Specifika inventarier – Triumfkrucifix.
Ett nytillverkat triumfkrucifix invigdes i kyrka. Detta kommer att kompletteras med ett altarkrucifix med samma utförande. (JLM/VFL)

2006 Vård/underhåll
En utvändig rengöring utfördes av kyrkans fasader. (VFA)

Kyrkostallarna

1850 Nybyggnad.
Någon gång i mitten av 1800-talet uppfördes stallbyggnaderna. (JLM)

1943 Ändring.
Detta år genomfördes en renovering av ett antal av stallarna samtidigt som ett antal av dem revs. (JLM)

1950 Ändring – restaurering.
Stallarna befanns i dålig kondition och renoverades. (JLM)

1994 Ändring – restaurering.
Kyrkstallarna istandsätts. (JLM)

Referenser

Tryckta källor

Jönköpings läns museum, *Kulturhistorisk utredning och bevarandeförslag för Gislaveds kommun*, Jönköping 1981

Träff, Uno, *Villstads kyrka*, Smålandsstenar 1970

Red. Erixon, Sigurd, *Sveriges bebyggelse Landsbygden Jönköpings län IV*, Uddevalla 1957

Cinthio, E mfl (red), *Sveriges Kyrkor volym 216: Kyrkobyggnader 1760-1860, del 2*, Uppsala 1993 (SvK)

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv (JLM)

Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, med kopior ur ATA:s arkiv (JLST)

Villstad församlings kyrkoarkiv (VFA)

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr:..... B182/05

Beställare:..... bsv arkitekter & ingenjörer, Värnamo

Fastighetsägare:..... Villstads församling, Svenska kyrkan

Rapportansvarig:..... Jönköpings läns museum genom Mattias Sörensen

Foto:..... Mattias Sörensen

Län:..... Jönköpings län

Kommun:..... Gislaved kommun

Fastighetsbeteckning:..... Villstad 3:1 / Villstad kyrka

Belägenhet:..... Ekonomiska kartans blad Villstad 5D 8b

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv